

Õiguskaitse kättesaadavus Euroopas

/// *Euroopa Liidu põhiõiguste harta jaotise „Õigusemõistmine“
artikkel 47 tagab võimaluse kohtusse pöörduda.*

Taustinfo

Vastavalt rahvusvahelistele ja Euroopa inimõigustele peavad Euroopa Liidu liikmesriigid tagama igaühele õiguse pöörduda kohtu või muu vaidlusi lahendava organi poole saamiseks õiguskaitset juhul, kui tema õigusi rikutakse. See on isiku õigus *õiguskaitse kättesaadavusele*. Samuti on Euroopa Liidu õiguse kohaselt igaühel õigus efektiivsele kohtumenetlusele talle Euroopa Liidu õiguse alusel kuuluvate õiguste rakendamiseks. Üks olulistest valdkondadest on diskrimineerimisvastane õigus, mille raames keelab Euroopa Liidu õigus diskrimineerimise soo, rassilise või etnilise kuuluvuse, seksuaalse sättumuse, vanuse, puude, usutunnistuse või veendumuste alusel. Käesolev infoleht tutvustab õiguskaitse kättesaadavust diskrimineerimisvastase õiguse, välja arvatud kriminaalõiguse, aspektist.

Võtmeküsimused

Ilma õiguseta õiguskaitse kättesaadavusele ei ole kannatanul võimalik oma õigusi rakendada ega saada hüvitist kannatatud kahju eest.

Õigus õiguskaitse kättesaadavusele koosneb:

- õigusest asja õiglasele ja avalikule arutamisele sõltumatus ja erapooletus kohtus;
- õigusest juriidilisele nõustamisele, kaitsel ja esindatusele kohtuasja vältel;
- õigusest tasuta õigusabile, kui kannatanu ei esinda end ise kohtus või ei suuda tasuta juriidilise abi eest;
- õigus kohtuasja läbivaatamisele mõistliku aja jooksul ning piisava hüvitise saamisele.

Edasiliikumise võimalused

Ajapiirangud

Kui väidetav kannatanu soovib pöörduda kohtusse, peab ta seda tegema teatud tähtaja vältel, mis peab olema õiglane. Ühelt poolt vajab kannatanu piisavalt aega otsustamiseks, kas kohtuasjaks on küllaldaselt alust ja kas ta ikka soovib pöörduda kohtusse. Samas ei tohi tähtaeg olla liiga pikk, sest see asetab väidetava süüdlase ebakindlasse olukorda. Enamikus Euroopa Liidu liikmesriikides on kohtusse pöördumise tähtaeg kolm kuni viis aastat. Samas on tööhõive küsimustes kohtusse pöördumise tähtajad tihti palju lühemad – näiteks Sloveenias vaid 8 päeva.

Euroopa Liidu liikmesriigid peaksid veenduma, et kohtusse pöördumise tähtajad ei oleks liiga lühikesed. Kaaluda tuleb võimalust alustada tähtaja arvestamist sellest hetkest, kui kannatanu sai rikkumisest teadlikuks.

Hagi esitamise õigus

Diskrimineerimisvastase õiguse alusel on Euroopa Liidu liikmesriikidel kohustus anda ühingutele, näiteks vabariikidele ja ametiühingutele õiguse esitada kannatanu loal kohtusse hagi kannatanu nimel või toetuseks. Mõni liikmesriik (näiteks Belgia, Lirimaa ja Ungari) lubab ühingutel hageda isegi juhul, kui kannatanu ei ole võimalik tuvastada või kui esinevad vaid teatud diskrimineerimisvormid. Sellist tegevust nimetatakse *hagiks avalike huvide kaitseks*. Väljaspool diskrimineerimisvastast õigust või keskkonnaõigust on õigus kohtusse pöörduda ainult kannatanul või tema esindajal.

Liikmesriigid peaksid kaaluma avalike huvide kaitseks esitatavate hagide lubamist. See on oluline sellepärast, et kannatanud ei pöördu tihti ise kohtusse järgmistel põhjustel:

- nad ei ole oma õigustest teadlikud;
- nad ei saa seda endale lubada;
- nad kardavad negatiivseid tagajärgi, nt töö kaotamist, esitades hagi oma tööandja vastu.

Menetluste kestus

Kohtuotsuse tegemiseks kuluv aeg sõltub kohtuasja keerukusest ja kaebuste arvust. Seega on võimatu ette kirjutada, kui kaua kohtuasjad peaksid kestma. Mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis tuleb ette pikki viivitusi. Kui kannatanud peavad ootama liiga kaua, võib see muuta õiguskaitse kättesaadavuse printsiibi mõttetuks. Samuti võivad pikad menetlusajad panna kannatanud üldse kohtu poole pöördumast loobuma.

Euroopa Liidu liikmesriigid võiksid kaaluda kiireloomuliste kohtuasjade lahendamist kiirmenetluse korras. Kohtuasjade jaoks, mis on seotud väikeste rahaliste nõuetega või mis ei hõlma kompleksset tõendamist ja keerulisi õigusküsimusi, võiks ellu sisse seada lihtmenetlused. Sellist praktikat rakendatakse juba näiteks Austrias, Belgias, Ungaris ja Suurbritannias.

Kohtukulud ja tasuta õigusabi

Paljude inimeste jaoks on kohtusse pöördumisega seotud kulud liiga suured. Kõik Euroopa Liidu liikmesriigid pakuvad mingit tüüpi *tasuta õigusabi*, mille raames aitab riik inimesel kaitsja eest tasuta või määrab talle ise riikliku kaitsja. Mõni liikmesriik selgitab tasuta õigusabi sobivuse majanduslikku olukorda analüüsid, teises hinnatakse kohtuasja edukust.

Kuigi inimõiguste õigusaktide raames puudub absoluutne õigus tasuta õigusabile, kasutab Euroopa Inimõiguste Kohus (ingl. *European Court of Human Rights*) teistsugust lähenemist, mis võtab arvesse rikutud õiguse olulisust ning seda, kas tasuta õigusabi mittevõimaldamine takistab õiglast kohtumõistmist. Et selline lähenemine on üsna üldine on tõenäoline, et paljud kannatanud, kellele tuleks võimaldada tasuta õigusabi, seda Euroopa Liidu liikmesriikides siiski ei saa.

Liikmesriigid peaksid tagama tasuta õigusabi kättesaadavuse, kui seda on õiglaseks kohtumõistmiseks vaja. Kaaluda võiks:

- tasuta õigusnõustamise keskuste rajamist;
- kodanike julgustamist end õigusabikulude puhuks kindlustama;
- kodanike julgustamist pöörduda abi saamiseks teiste vaidlusi lahendavate organite poole.

Õigus kasutada õiguskaitsevahendeid

Kannatanutel on õigus hüvitisele, mis korvab nende kannatatud kahjud ja on hoiatuseks uute või korduvate õigusrikkumiskatsete puhul. Kõige tavalisem hüvitis on kompensatsioon, mille suurus diskrimineerimisküsimuste korral on Euroopa Liidu liikmesriikides väga erinev. Peale elukalliduse erinevuse eri riikides on selle erinevusel ka muid põhjusi. Samuti ei pruugi kompensatsiooni suurus olla süüdlaste hirmutamiseks ja kannatuste korvamiseks piisav.

Euroopa Liidu liikmesriigid võiksid uurida diskrimineeritud isikutele antava kompensatsiooni suurusi ja veenduda nende piisavuses.

Kättesaadavad hüvitised Euroopa ja rahvusvahelisel tasandil

Kui kohtusse pöördunu ei saavutanud riigisisestes kohtutes meelepärast lahendust, võib ta pöörduda Euroopa või rahvusvaheliste organite poole. Euroopa Liidu Kohus võib teha Euroopa Liidu õiguse rikkumise kohtuasjadega seotud otsuseid. Inimõiguste rikkumisega seotud kaebused suunatakse sagedamini Euroopa Inimõiguste Kohtule, mis jälgib Euroopa inimõiguste konventsiooni täitmist. Ühtlasi võivad teatud organisatsioonid esitada Euroopa sotsiaalsete õiguste komiteele nn kollektiivkaebusi Euroopa sotsiaalharta rikkumiste kohta. Samuti on ÜRO asutustel õigus teha otsuseid kaebuste kohta, mis käsitlevad ÜRO inimõiguste lepingute rikkumisi, kui riik on menetlusega nõustunud.

Sellistel süsteemidel on mitmesuguseid eelised. Euroopa Liidu Kohtul on hagide esitamise kohta ranged reeglid, mis muudab nõude kohtusse viimise keeruliseks. Euroopa Inimõiguste Kohtu töökoormus on väga suur, mis aeglustab kohtuotsuste langetamist. Rakendatud on rida uuendusi, kus mitut korduvat kohtuasja arutatakse koos. Euroopa sotsiaalsete õiguste komitee võib tegelda ainult teatud organisatsioonide, mitte üksikisikute kaebustega. ÜRO asutustesse pöördumine on majanduslikult soodus, sest isikut ei pea esindama advokaat, kuid samas ei ole nende otsused ka õiguslikult siduvad.

Euroopa Liidu liikmesriigid peaksid kaaluma Euroopa Liidu Kohtule hagi esitamise õigustega seotud korra leevendamist. Samuti peaksid nad korduvate rikkumiste vältimiseks tagama, et Euroopa Inimõiguste Kohtu otsustega nõutud muudatused viidaks sisse nende õigusaktidesse. Peale selle tuleks neil kaaluda ÜRO lepingutega määratud kaebusmenetlusega nõustumist juhtudel, kus seda ei ole seda veel tehtud.

Lisateave

Ülevaade Euroopa Põhiõiguste Ameti (FRA) tegevusest töhüsa ja iseseisva õiguskaitse tagamiseks Euroopas on FRA veebilehel:

fra.europa.eu/fraWebsite/research/projects/proj_accessingjustice_en.htm

FRA aruanne „Õiguskaitse kättesaadavus Euroopas: probleemide ja võimaluste ülevaade“ (*Access to justice in Europe: an overview of challenges and practices*) avaldatakse samuti FRA veebilehel:

fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_en.htm